

(Αμφιαράειον)

ΟΝΕΙΡΟΜΑΝΤΕΙΟ ΚΑΙ ΘΕΡΑΠΕΥΤΗΡΙΟ

Κείμενο - Φωτογραφίες: Αντώνης Κάτανος / Ιστορικός Τέχνης

Μεταξύ Αττικής και Βοιωτίας προς το μέρος του σημερινού Ωρωπού βρίσκεται το μαντείο-θεραπευτήριο του Αμφιαράου, κρυμμένο μέσα σε μία βαθιά ρεματιά χωρίς ορίζοντα, με πλούσια βλάστηση. Το θαυμάσιο τοπίο του ιερού περιβάλλεται με πεύκα, πικροδάφνες, πλατάνια και με ιαματική πηγή.

Hγεωμορφολογία του ιερού χώρου μας παραπέμπει στον αρχέγονο μύθο του ήρωα Αμφιαράου. Ο Αισχύλος στην τραγωδία του "Επτά επί Θήβας" μας εξιστορεί τα γεγονότα που έγιναν αύτια για την ίδρυση του ιερού. Ο Αμφιάραος ήταν γιος του Οικλέους και εγγονός του μάντη θεραπευτή Μελάμποδος. Ο Αμφιάραος βασιλεύει στο Άργος μαζί με τον Αδραστό, του οποίου την αδελφή Εριφύλη νυμφεύτηκε. Κάποτε ο Πολυνείκης, γιος του Οιδίποδος, εκδιώχτηκε από τον αδελφό του Ετεοκλή, ήλθε στο Άργος και ζήτησε βοήθεια για να καταλάβει την Θήβα. Ο Αμφιάραος ως μάντης που ήταν, αρνήθηκε να πάει επειδή ήξερε πως όσοι θα έπαιρναν μέρος στην εκπρατεία αυτή θα εφονεύοντο, εκτός από τον Άδραστο.

Ο Αμφιάραος συμβούλεψε την γυναίκα του Εριφύλη να μη φανερώσει πού βρίσκεται ο ίδιος και να μη δεχθεί δώρο από τον Πολυνείκη. Όμως ο Πολυνείκης εξαπάτησε την Εριφύλη χαρίζοντάς της το φημισμένο περιδέραιο της Αρμονίας, της γυναίκας του βασιλιά της Θήβας, Κάδμου. Ο Αμφιάραος αναγκάστηκε να εκπρατεύσει με τους άλ-

λους έξι αρχηγούς. Πριν φύγει όμως για τον πόλεμο παράτρινε τα παιδιά του, τον Αμφύλοχο και τον Αλκαίωνα, όταν ενηλικωθούν να σκοτώσουν την μητέρα τους και να εκπρατεύσουν κατά των Θηβών. Όπως προέβλεψε ο Αμφιάραος εφονεύθησαν οι σπρατηγοί εκτός του Αδράστου.

Ο Αμφιάραος καθώς υποχωρούσε με το άρμα του προς την Αττική τη στιγμή που ο διώκτης του ο Περικλύμενος ετοιμαζόταν να τον σκοτώσει, ο Ζευς όχινει τον κεραυνό του, άνοιξε η γη και τον κατέπιε μαζί με το άρμα του και τον ηύιο χόρδα του. Ο Αμφιάραος κατέβηκε στον Άδη άτρωτος και τέθριππος. Δεν είχε παρέλθει όμως πολύς χρόνος και ο ήρωας αναδύθηκε από το χάσμα του εδάφους, από το οποίο ανέβλυζε νερό.

Από την **ιερή πηγή** ξεκίνησε η λατρεία του Αμφιαράου. Σ' αυτήν τίποτε δεν θυσίαζαν, ούτε χρησιμοποιούσαν το νερό της για καθαρισμούς. Όταν όμως κάποιος θεραπευόταν κατόπιν μαντείας που του δόθηκε, υπήρχε η συνίθεια να όχινει αισημένια ή χρυσά νομίσματα στην πηγή. Με την προσφορά ο θεραπευόμενος αντάμειβε τον θεό για την ευεργεσία. Σήμερα όταν κάνουμε μία ευχή όχινουμε νομίσματα σε κρίνες. Το νερό της

ιερής πηγής του Αμφιαράου αναβλύζει κατά καιρούς σε μία μακρόστενη δεξαμενή κοντά στον βωμό.

Από ήρωας ο Αμφιάραος, τώρα έγινε θεός, με την ειδικότητα του μάντη και του θεραπευτή. Στο μυθικό παρελθόν υπήρχαν περιπτώσεις ήρωών που τιμήθηκαν ως θεοί, όπως ο **Τροφώνιος της Λειβαδιάς**.

Εκεί λοιπόν όπου εξεβράνθηκε ο Αμφιάραος, ιδρύθηκε μεγαλοπρεπής ναός με *ονειρομαντείο* και θεραπευτήριο φέροντας το

Στον υπεροκείμενο χώρο του βωμού υπάρχουν ίχνη λαζευμένων ειδωλίων τα οποία προορίζοταν για τους θεατές της θυσίας. Ο βωμός ήταν αφιερωμένος σε διάφορες θεότητες, ήρωες και υπεύγοντας ηρώων, όπως στους Ηρακλή, Δία, Απόλλωνα, Ερμή, Αφροδίτη, Αθηνά, Πανάκεια, Ιασώ, Υγεία, Αμφίλοχο και τα παιδιά του, ενώ ο Αλκμαίων δεν τιμάται επειδή διέπραξε το σχετικό έγκλημα με την Εριψύλη. Τέλος υπάρχει αφιέρωση για τις Νύμφες, τον Πάνα καθώς και για τους

΄Ένα τμήμα από τα ερείπια του ναού του Αμφιαράου.

όνομά του. Από τον Ηρόδοτο και τον Στράβωνα μαθαίνουμε ότι ο Αμφιάραος αρχικά λατρεύτηκε στη Θήβα. Το θηβαϊκό Αμφιάραειού έχωσε την φήμη του από τον 5ο π.Χ. αι. Κάποιος ευλαβής Ορώπιος πήρε χρησιμό να ιδρύσει νέο ιερό στην τοποθεσία όπου θύμιζε την εξαφάνιση του ήρωα βαθιά στη γη. Στα τέλη του 5ου π.Χ. αι. ιδρύθηκε το **Αμφιάραιο του Ωρωπού**. Δίπλα στην ιερή πηγή κτίστηκε επιβλητικός βωμός μνημειακής όψης (4,60 X 8,90 μ.). από τον οποίο σώζεται μόνο το κάτω μέρος. Στον χώρο υπάρχουν και δύο βωμοί παλαιότερης εποχής.

Ο Αμφιάραος μετά την αποτυχία της εκστρατείας των Επτά επί Θήβας, φεύγοντας προς την Αττική, την ώρα που ο διώχτης του ετοιμαζόταν να τον σκοτώσει, άνοιξε η γη και τον κατάπιε. Αργότερα ο ήρωας ξαναβγήκε στην επιφάνεια ως θεός - ιατρός, εκεί οι Ωρώποι έχτισαν προς τιμή του, ιερό, μαντείο και θεραπευτήριο.

Στο κεντρικό κλίτος του ιερού υπήρχε μαρμάρινο άγαλμα του Αμφιαράου που σίχε τον τύπο του όρθιου Ασκληπιού.

ποταμούς Αχελώο και Κηφισό.

Η συστηματική ανασκαφή που άρχισε το 1884 από την Αρχαιολογική Εταιρεία με την εποπτεία του αρχαιοδίφου και εφόρου **Βασιλείου Λεονάρδου**, κράτησε ως το 1929 αποκαλύπτοντας πολλά μνημεία και επιγραφές και μιας έδωσε σπουδαίες πληροφορίες σχετικά με την λατρεία του Αμφιαράου και την ακτινοβολία του στον αρχαίο κόσμο. Οι επιγραφές και τα ανάγλυφα που ανακαλύφθηκαν επιβεβαιώνουν την ακριβέστατη περιγραφή του Παυσανία για την λειτουργία του Αμφιαράειου.

Σε μικρή απόσταση δυτικά από τον μεγάλο

και κατόπιν ο σηκός ο οποίος ήταν χωρισμένος σε τρία κλίτη, με δύο σειρές από φαβδωτούς ιωνικούς κίονες τοποθετημένους σ' όλο το μήκος του σηκού. Στο κεντρικό κλίτος υπήρχε μαρμάρινο άγαλμα του Αμφιαράου που είχε τον τύπο του θριαμβικού Ασπληνίου.

Το άγαλμα σήμερα είναι ακρωτηριασμένο. Μπροστά από το άγαλμα βρισκόταν η μαρμάρινη τράπεζα προσφορών με την χρυσή φιάλη, όπου έκανε υπονδές ο ιερέας. Στο βάθος του σηκού υπήρχε το άδυτο για την φύλαξη λατρευτικών σκευών. Ο ναός ήταν κατασκευασμένος από ντόπιο αιγαίνων λατρευτικό. Στην αρχαιότητα ο ναός ήταν γεμάτος από αφιε-

Η ιερή πηγή. (αριστερά) Ο μεγάλος βωμός μαζί με τους δύο μικρότερους ήταν αφερωμένος σε πολλές θεότητες.

βωμό βρίσκονται τα ερείπια του μεγάλου ναού του Αμφιαράου του 4ου π.Χ. αι. Η θεμελίωση έχει διαυτάσεις 29 X 14 μ. Στην πλευρά της εισόδου υπήρχε πρόναος με έξι δωρικούς κίονες ανάμεσα σε παραστάδες. Πίσω από την κιονοστοιχία της πρόσοψης υπήρχε ο πρόδομος με μαρμάρινους πάγκους στους τοίχους για να αναπαύονται οι επισκέπτες

ρώματα των πιστών, μικρά οιμοιώματα μελών του ανθρώπινου σώματος που έχουν θεραπευτεί και νομίσματα κολλημένα με κερί όπως συμβαίνει και σήμερα στις εκκλησίες με τα τάματα. Σώζεται μόνο το βορειοδυτικό τμήμα του ναού γιατί το υπόλοιπο τμήμα του παρασύρθηκε από τον χείμαρρο **Μανυδόηλεσι** στα ύστερα ρωμαϊκά χρόνια. Το ποτάμι παρέσυρε το ανάλλιμμα που συγκρατούσε τα ρώματα πάνω στα οποία ήταν θεμελιωμένος ο ναός. Πριν χτιστεί ο μεγάλος ναός υπήρχε ένας μικρός βορειότερα ο οποίος συνυπήρχε με τον μεγάλο επί ένα τουλάχιστον αιώνα.

Από τα σημαντικότερα μνημεία του Αμφιαραίου θεωρείται η **Μεγάλη Στοά** που χρησιμεύει για την εγκοίμηση των προσκυνητών. Όσοι έπαιχαν από κάποια αρρώστεια και ήθελαν να βρουν ίαση ή ήθελαν τη συμβουλή του Θεού για να λύσουν κάποιο πρόβλημα, ελάμβαναν χρησιμό κατά την κοίμηση τους πάνω στην προβιά του κριού που θυσίαζαν αφού προηγουμένως είχαν κάνει αποχή από οινοποιία και μια ημέρα νηστεία. Μέσα στον ύπνο ο προσκυνητής δεχόταν σε όνειρο την συμβουλή του Θεού ή ακόμα και θεραπεύταν. Τα όνειρα τα ερμήνευαν οι ιερείς.

Η Μεγάλη Στοά χτίστηκε γύρω στα 350 π.Χ.

συνδεδεμένη με τις κοινωνικές και πνευματικές συνήθειες των Ελλήνων. Στοές υπήρχαν και στις αγορές. Ο Πλάτων συζητούσε στη στοά, ο δε φιλόσοφος Ζήνων και οι διάδοχοί του χρησιμοποιούσαν την Ποικίλη Στοά για την διδασκαλία τους (Στωϊκοί Φιλόσοφοι).

Απαραίτητο θεραπευτικό στοιχείο του Αμφιαραίου ήταν τα **λουτρά**, για σωματικό καθαρισμό και ψυχική εξυγίανωση. Οι εγκαταστάσεις των λουτρών αποτελούνταν από το ανδρείο και το γυναικείο λουτρό. Το δάπεδο των λουτρών ήταν στρωμένο με λίθινες πλάκες και χαραγμένο για να μη γλιστράνε οι λουόμενοι. Υπήρχε υπόκαυστο δηλαδή κάπω

Είχε μήκος 110,15 μ. και πλάτος 10,78 μ. Στην πρόσοψη είχε 41 πώρινους δωρικούς κίονες και στο εισωτερικό είχε 17 κίονες Ιωνικού ρυθμού, οι οποίοι χώριζαν το κτήριο στο μήκος σε δύο κλίτη. Στα δύο πέρατα της στοάς κατασκευάστηκαν δωμάτια διαυτάσεων περίπου 10 X 5,5 μ. το κάθε ένα για την κοίμηση των αρρώστων και των χρηστηριαζομένων.

Η στοά είναι το πιο χαρακτηριστικό κτήριο της αρχαίας Ελλάδος. Εκτός από την ονειρομαντεία, η στοά χρησιμεύει για την διαμονή των επισκεπτών, για την ανάπτανση και την συζήτηση. Ας μη λησμονούμε ότι η στοά ήταν

Από τα σημαντικότερα κτίσματα του Αμφιαραίου είναι η Μεγάλη Στοά που χρησιμεύει για την εγκοίμηση των αρρώστων. Το μήκος της ήταν 110 μ. με πλάτος 10,78 μ. Στην πρόσοψη είχε 41 πώρινες δωρικές κολόνες. Εκτός από την θεραπεία παρείχε και διαμονή των χρηστηριαζομένων.

από το δάπεδο κυκλοφορούσε ζευτός ατμός που διοχετεύοταν από πολλές τρύπες μέσα στους λουτήρες. Το σύστημα αυτό (θέρμες)

πέρασε στους Ρωμαίους, στους Βυζαντινούς και αργότερα στους Οθωμανούς με τα λεγόμενα χαμάμι. Οι πάσχοντες πριν υποστούν θεραπεία, έπρεπε να κάνουν χρήση θεριμού ή ψυχρού λουτρού, ανάλογα με την περίσταση. Σήμερα από τα λουτρά σώζεται μία δεξαμενή και δύο μεγάλες λεκάνες.

Μετά την επικράτηση του Χριστιανισμού το Αμφιαράειο εγκαταλείφθηκε. Μόνο ο χώρος των λουτρικών εγκαταστάσεων στα παλαιοχριστιανικά χρόνια ξαναχρησιμοποιήθηκε. Πάνω στα ερείπια των αρχαίων λουτρών χτίστηκε μία νέα λουτρική εγκατάσταση με επτά συνολικά δωμάτια σε ύψημα του γράμ-

ρού, και δύο είχαν υπόκαυστα (θέρμες).

Κάθε μαντείο και θεραπευτήριο είχε κατά γενικό πανόραμα και το **θέατρο** του για μουσικές και λογοτεχνικές εκδηλώσεις. Το θέατρο του Αμφιαραίου διαμορφώθηκε γύρω στα 190 π.Χ. και βρίσκεται ψηλότερα από τη Μεγάλη Στοά. Το κοίλον λαξεύτηκε στην πλαγιά του λόφου του οποίου σώζονται τα πάροινα εδώλια. Η στρογγυλή ορχήστρα έχει διάμετρο 12,36 μ. Στην ορχήστρα ο ιερεύς Νίκων τον 1ο αι. π.Χ. αφιέρωσε πέντε πλουσιοτολισμένους μαρμάρινους θρόνους. Όλοι τους έχουν την επιγραφή "Νίκων Νίκωνος ιερεύς γενόμενος Αμφιαράω".

Λείψανα του θεάτρου. Διατηρήθηκε το μεγαλύτερο μέρος της σκηνικής κατασκευής, μέρος του κοίλου καθώς και πέντε θρόνοι. Φαίνεται και το αναστηλωμένο προσκήνιο του θεάτρου.

Κάθε ιερό και θεραπευτήριο είχε και το θέατρό του για θεατρικές, μουσικές και λογοτεχνικές εκδηλώσεις.

ματος L. Δύο από τα δωμάτια είχαν χτιστούς πάγκους για να κάθονται εκείνοι που περίμεναν να λουστούν, άλλο είχε δεξαμενή νε-

Απέναντι από την ορχήστρα υψώνεται η αναστηλωμένη κιονοστοιχεία του προσκηνίου του θεάτρου με οκτώ δωρικές κολόνες. Ανάμεσα στους κίονες τοποθετούσαν πίνακες, οι οποίοι παρουσίαζαν ζωγραφισμένες τις παραστάσεις υχετικά με τα έργα που παίζονταν στο θέατρο. Πάνω από το προσκήνιο υπήρχε ένας εξώστης. Στα παλαιότερα χρόνια τα έργα παίζονταν στην ορχήστρα από τον χορό και τους ηθοποιούς. Από τον 2ο π.Χ. αι. ο χορός υπεδόν εξαφανίσθηκε, οι ηθοποιοί έπαιζαν τα έργα στον εξώστη της υκηνής. Συνεχίζοντας την περιπλάνη στον αρχαιο-

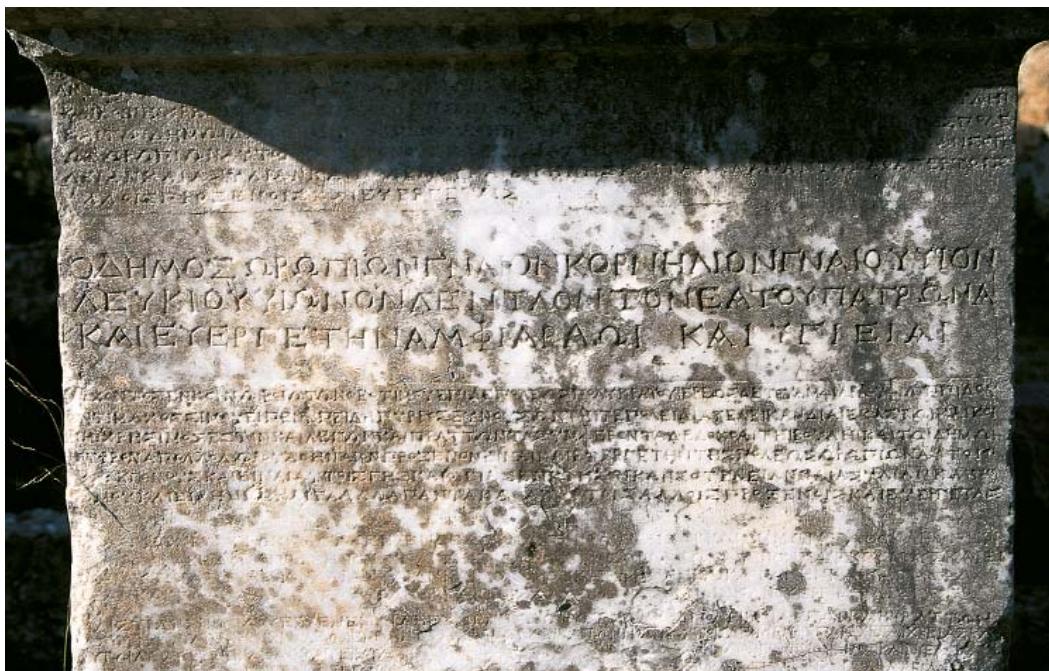
λογικό χώρο του Αμφιαράειου δυτικά της Μεγάλης Στοάς υπάρχει μία σειρά από μνημειώδεις βάσεις αγάλμάτων. Τα αγάλματα όλα καταυτράφηκαν, σώζονται μόνο οι βάσεις, τα βάθρα με χαραγμένες επιγραφές και μικρά γράμματα. Πρόκειται για αφιερώματα σημαντικών προσώπων και κατάλογοι νικητών αγώνων (Αμφιάραια). Υπάρχουν επίσης στήλες με επιγραφές που αφορούσαν ψηφίσματα για την επισκευή του ιερού και τον Ιερό Νόμο που καθόριζε τον τρόπο διοίκησης του ιερού.

Εντύπωση προκαλεί το γεγονός ότι οι Αθηναίοι τίμησαν τον Βρούτο, δολοφόνο του Ιου-

λογικό χώρο του Αμφιαράειου δυτικά της.

Οι Ωρώποι τιμούσαν τον Αμφιάραο κάθε πέμπτο χρόνο με μουσικούς, ποιητικούς, αθλητικούς και ιππικούς αγώνες (Μεγάλα Αμφιάραια). Οι αγώνες ήταν πανελλήνιοι και έπαιχραν μέρος από όλη την Ελλάδα, Μικρά Ασία και την Κάτω Ιταλία. Οι αθλητικοί αγώνες διεξάγονταν στο στάδιο που πιθανότατα βρισκόταν μπροστά από την Μεγάλη Στοά. Ως ιππόδρομο χρησιμοποιούσαν την μικρή πεδιάδα βόρεια του Ιερού, το αυλοτόπιο όπως το ονομάζουν οι ντόπιοι σήμερα, γεμάτη με καλλιέργειες κι αμπέλια.

Για να περάσει κανείς στη δεξιά όχθη του

λίου Καίσαρος, με μία αφιερωματική επιγραφή που χάραξαν πάνω σ' ένα βάθρο επί του οποίου είχε στηθεί έφιππος ανδριάντας. Μάλιστα οι Ωρώποι έσβησαν την επιγραφή του 3ου π.Χ. αι. και χάραξαν τη νέα επιγραφή του Βρούτου στο 42 π.Χ. Άλλο ένα δείγμα υποτελείας και παρακμής ήταν να σβήσουν την αναθηματική επιγραφή κάποιου σπουδαίου Έλληνα του 3ου π.Χ. αι. και να χαράξουν το όνομα του Γαϊου Σκοριβανίου Κουριώνος συνεργάτη του καταυτροφέα Σύλλα. Ο Σύλλας αν και είχε κατεδαφίσει πολλά ιερά της Ελλάδος έκανε δωρεές στον Ωρωπό και στο

**Σ' αυτό το βάθρο η επιγραφή είναι
ξαναχαραγμένη πάνω σε μία
αρχαιότερη και τιμά τον Γναίο
Κορνήλιο Λέντλο, Ρωμαίο ύπατο το 72
π.Χ. "Ο Δήμος Ωρωπίου Γναίον
Κορνήλιον Γναίον υιόν, Λευκίου
οιωνών Λέντλον, τον εαυτού Πάτρωνα
και ευεργέτην Αμφιαράων και Υγίεια".**

ποταμού υπήρχε μία γέφυρα, η οποία αργότερα καταυτράφηκε. Στη μία άκρη της ήταν τα ανδρικά λουτρά, στην άλλη υπάρχει μία

κλεψύδρα. Η **Κλεψύδρα** ήταν ένα μεγάλο υδραυλικό ωρολοϊ, υπόγειο κτίσμα με χτιστή τετράγωνη λεκάνη που λειτουργούσε ως εξής: Όταν γέμιζε η λεκάνη με νερό, επέπλεε ένα κομμάτι ξύλου. Στον πυθμένα της λεκάνης υπήρχε στενή τρύπα από την οποία άδειαζε με πολύ αργό ρυθμό το νερό από ένα κρούνο και προκαλούσε την πτώση της στάθμης του νερού παρασύροντας προς τον πυθμένα το κομμάτι του ξύλου με τον προσαρμοσμένο σ' αυτό δείχτη, ο οποίος κατέβαινε κι' αυτός σε αριθμημένη κλίμακα κι έδειχνε την ώρα πάνω στην κλίμακα. Παρόμοια κλεψύδρα υπήρχε και στην αρχαία αγορά της Αθήνας.

Ξένους. Υπήρχαν ακόμη και εργαστήρια για να επισκευάσουν κανείς τα παπούτσια του. Ιδιαίτερη ζωντάνια αποκτούσε η δεξιά όχθη όταν τελούσαν τα Μεγάλα Αμφιάραια. Ο τόπος γέμιζε με ετερόκλητο πλήθος, με υκηνές, πάγκους και παραπήγματα. Κάτι σαν τα σημερινά πανηγύρια της Τεγέας και του Μυστρά. Το παρθένο δάσος που περιβάλλει τον ιερό χώρο, στο παρελθόν δοκιμάστηκε πολλές φορές από τις πυρκαγιές των νεοβαρβάρων εμπορητών. Όμως το Αμφιάραιο ως εκ θαύματος έμεινε άθικτο. Ο φανατισμός των πρωτοχριστιανικών αιώνων κι οι βαρβαρικές επιδρομές, αν και ερήμωσαν το Αμφιάραιο,

Μαρμάρινος θρόνος του θεάτρου.
Υπάρχουν πέντε και όλοι έχουν την ίδια αναθηματική επιγραφή "Νίκων Νίκωνος ιερεύς γενόμενος Αμφιαράω". (αριστερά)
Η Κλεψύδρα : Μεγάλο υδραυλικό ρολόϊ.

Στην δεξιά όχθη που ήταν κατοικήσιμη περιοχή υπήρχαν ξενώνες, αγορά, αγορανόμιο, κατώγια δηλαδή ξενοδοχεία, για όσους ήθελαν να μείνουν περιουστέρο καιρό. Από τις επιγραφές πληροφορούμεθα ότι υπήρχαν καπηλεία, μαγαζιά που εξυπηρετούσαν τους

εν τούτοις δεν μπόρεσαν να σβήσουν την ανάμηση και τον μαγνητισμό του ιερού. Ως πότε δύμως οι θεοί και οι νύμφες θα προστατεύουν τα δάση και τα διαυθέντα μνημεία της πολιτισμικής μας κληρονομιάς;

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

- 1."Το Αμφιάρειο του Ωρωπού", Βασιλείου Πετράκου, Εκδ. Κλειώ.
- 2."Αττικά". Παναστανία. Νικολάου Παπαχατζή, Εκδοτική Αθηνών.
- 3."Ασκληπιός και Ασκληπιεία". Α. Αραβαντίνος, Λειψία 1907.